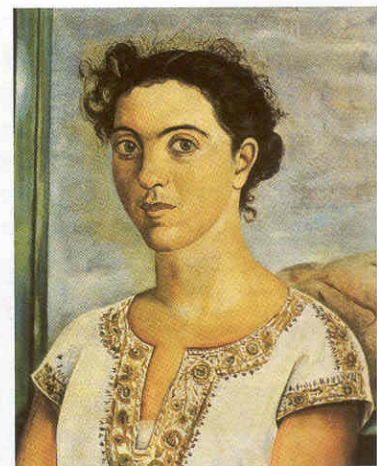

על סבתא יוכבד, על איינשטיין ועל אבא

יובל נאמן

דיוקן יוכבד נאמן, צייר נחום גוטמן (1926)

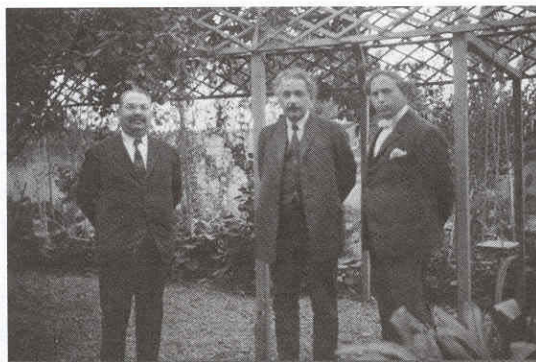
טורקי בתל-אביב והכריז: "יהודים, אנו עומדים להפוך את בית העלמין שלכם במנשייה לעמדת תותחים להגנת נמל יפו. מי שמתו מצויים שם יכול לפנותם, בתנאי שהפינוי יסתיים עד הבוקר." מי שנענה לאתגר היה סבי, אבא נאמן, חתנה של סבתא יוכבד, ובניו גדליהו (אבי) ועזרא סייעו לו. השלושה פירקו את הקבר, העמיסו על גבם את מה שהיה בו ואת המצבה, ולפי הנחיית מאיר דיזנגוף - אז "ראש ועד השכונה" - הלכו בחולות צפונה עד שהתרחקו דיים בגלל החולירע שהזכיר דיזנגוף - כך בגרסה הזכורה לי מסיפורי המשפחה; או בגרסה המקובלת - עד שהגיעו לאתר שבו קברו מתים מאז מגפת 1902. שם על החולית הניחו את הקבר הנייד וכעבור כמה ימים התקין לו סבי בבית המלאכה שלו גדר מתכתית, שכן הקבר היה בשטח פתוח, בודד על החולית. זמן קצר לאחר אירועים אלו חל "הגירוש", דהיינו פינוי כל האוכלוסייה היהודית בפקודת השלטון הטורקי. רק לאחר השיבה מן הגירוש בראשית 1918 החל [או חזר?] בית העלמין לקלוט את האוכלוסייה שיועדה לו, ובכניסה נרשמה 1918 [או 1902] כשנת ההקמה של בית העלמין, ואולם ככל הנראה נתקל מישהו בקבר שהמצבה עליו נושאת את תאריך הקבורה של שנת 1887 ותיקן את

בשנת תש"ס נפטר אחרון דודי, שמואל שיק ז"ל, ונטמן ליד רעייתו אסתר ז"ל - השלישית בשבע אחיות אבי - בבית העלמין "הישן" שברחוב טרומפלדור בתל-אביב, שטמונים בו רבים מבני משפחתנו. במרכז בית הקברות קבר יחיד מוקף גדר ברזל - קברה של סבתא-רבתיא יוכבד מושלי לבית פישמן. היא נולדה בצפת, נתייתמה ברעש הגדול בשנת 1837 ונפטרה בשנת 1887. תאריך זה הרשום על קברה קודם לייסוד בית הקברות כמעט בעשרים שנה, וגרם לבלבל אצל חברה קדישא ואף בקרב היסטוריונים. [אין לבלבל בין הסבתא-רבתיא יוכבד ובין נכדתה הבכירה יוכבד, הבכירה באחיות אבי, ומי שדיוקנה המצויר - ה'מונה לזיה' של נחום גוטמן - מוצג במוזאון תל-אביב]. ליד יוכבד נטמן בשנת 1920 בעלה, זורח-אלתר מושלי השען, מי שבנה את השעון שעל המגדל בשדרות ירושלים ביפו. "זקן יהודי יפו" - אומרת הכתובת על קברו.

ואשר לתעלומת קבורתה של יוכבד. יוכבד נישאה לזורח-אלתר בשנת 1865, הייתה שותפתו בייסוד שכונת נווה-צדק - ביתם היה אחד מעשרת הבתים שעמם קמה השכונה - ילדה לו שני בנים ושתי בנות: מרדכי (מאכס); יעקב - לימים איש ניל", מהנדס וממציא ומבוני חיפה העברית; שרה סבתי - נישאה לאבא נאמן ולימים הם נמנו עם 66 הזוגות שייסדו את תל-אביב; ואסתר, שנישאה והיגרה לארצות-הברית אך מקצת צאצאיה גרים בארץ.

מסיבות אישיות ירד מרדכי מושלי בצעירותו למצרים. הוא התיישב בפורט-סעיד, קנה מיהודי ששמו Simon Artz את חנותו, ולימים התעשר ואף ביסס לו מעמד של "פרנס יהודי פורט-סעיד" ומעין שגריר של ההסתדרות הציונית וההנהגה היהודית בארץ-ישראל [ראו בספרו של יצחק רוקח "ותיקים מספרים" בהוצאת "מסדה"]. זכור לי שחיים ארלוזורוב, איתמר בן-אבי ואחרים היו מתארחים בביתו בצאתם לאירופה או בשוכם ממנה.

כשנפטרה סבתא יוכבד ביפו בשנת 1887 היא נטמנה בבית העלמין היהודי העתיק במנשייה. בקיץ 1916 התקרבו אניות צי המלחמה הבריטי לחופי יפו והרעישו את נמלה. כעבור כמה ימים התייצב קצין

מרדכי מושלי (משמאל), אלברט איינשטיין (במרכז)

את התעלה במעבורת והושיבו אותם ברכבת לארץ.

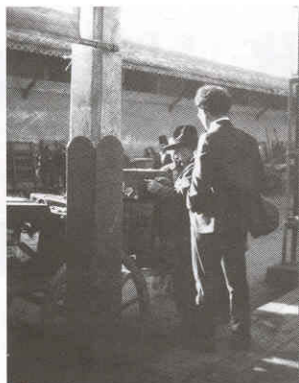
הביקור הסתיים ב-13 בפברואר בירושלים בהרצאה בגרמנית שנשא אלברט איינשטיין לפני ההסתדרות הרפואית באולם גדוש. בשיחה שהתפתחה לאחר ההרצאה נקרא האורח להגשמה ציונית אישית - קביעת מושבו בארץ ישראל. לפי הרישום הידוע ביומן "הלב אומר הן", התבונה לא". ביומיים האחרונים התפתחה אצל הרעיה אלזה [אשתו השנייה ובת-דודו] שפעת בלוויית חום גבוה. בבוקר 14 בפברואר יצאו בני הזוג ברכבת מירושלים ללוד, בלוד עברו לרכבת לקנטרה וכל אותה העת הוסיפה אלזה לחוש ברע. הם הגיעו לפורט-סעיד והתארחו "בביתו הנאה של מר מושל". מצב הרוח השתפר. ב-15 בפברואר הם טיילו לאורך טיילת הרציף על ש פרדיננד דה לספס. "אלזה מרגישה טוב יותר, זוכה לטיפולה המסור של גב' מושלי". איינשטיין ערך [בעצת מארחו מושלי?] כמה ביקורי נימוסין: אצל מושל המחוז ואצל זקן הקורפוס הקונסולרי. ב-16 בפברואר לפני הצהריים הוביל אבי (שבהיותו עלם בבית מושלי לא זכה להזכרה מיוחדת ביומן) את בני הזוג אל האנייה "אורני" שהייתה מסיעה בעיקר מתיישבים בריטים מעבר לים (וגם סוחר יהודי מאוסטרליה וכמה אמריקנים). האוכל היה גרוע. הנסיעה הסתיימה ב-22 בפברואר בברצלונה, ושם היו בני הזוג איינשטיין ואורחיו של המלך אלפונזו ה-XIII.

פרשת התצפרשת התצלום הגיעה לסיומה: לדוד מרדכי (מאכס) לא היו אך לרעייתו ציליה הייתה משפחה קרובה: שתי אחיות ואח וילדיהם וכיום גם נכדים בצרפת. מצאתי את הקשר אליהם וביקשתי שיחטטו באלבומים שירשו מבית מושלי ויודיעוני אם מצאו עוד תצלומים עם איינשטיין. וכך אמנם נמצאו תצלומי הזוג עם הדוד מאכס, רעייתו וגיסתו.

משמאל לימין: אלברט איינשטיין, ברטה רוזנטל (אחות ציליה), אלזה איינשטיין, ציליה (אשת מרדכי) מושלי

תודה לזן שיק על העיבוד הדיגיטלי של התצלומים.

אלברט איינשטיין נועל מזוודה, גדליהו נאמן ממתין

מועד ההקמה. את שנת הגירוש בילו בני נאמן בדמשק. סבי ואבי - שהיה בן 17 והוכרח להפסיק את לימודיו בגמנסיה "הרצליה" - נקלטו בבתי המלאכה של הרכבת החיג'אזית ביזמתו ובסיועו של מהנדס הרכבת יעקב מושלי, דודנו.

בגמר המלחמה שבה המשפחה לתל-אביב. המצב הכלכלי היה ירוד, ולהשלמת ההכנסה שנדרשה להחזקת משפחה גדולה כל כך נשלח אבי בשנת 1919 לפורט-סעיד ועבד עם הדוד מרדכי כדי להשתכר ולתמוך במשפחה. לדוד מרדכי לא היו צאצאים והוא התייחס לבן אחותו כאל בנו שלו. כך קרה שאבי היה בפורט-סעיד בעת ביקורו של איינשטיין. חופות והלוויות הן מפגשים משפחתיים ב"בתי-סב" רבי-ענפים כשלנו. בהלווייתו של שמואל שיק ז"ל בשנת תש"ס נישאה מעטפה גדולה בידי בת-דודתי טליה מילשטיין לבית הררי, בתם של יזהר הררי, המשפטן וחבר הכנסת בעבר, ודודתי המתמטיקאית דינה, החמישית באחיות אבי. טליה היא אחותו של חיים הררי, פיזיקאי וחבר האקדמיה ומראשוני תלמידי הדוקטורט שהנחיתי. באלבומי דינה אמם, שנפטרה בשנת תשנ"ו, מצאה טליה את תצלום אלברט איינשטיין בשעה שארז את מזוודתו. העלם הניצב לצדו הוא אבי, גדליהו נאמן. התמונה הנושאת את התאריך 16.2.1923 - יום סיום ביקור איינשטיין בארץ - צולמה בפורט-סעיד, הצומת שקישר את ארץ ישראל עם קווי הספנות העולמיים שעברו דרך תעלת סואץ.

נזכרתי בסיפור ששמעתי מאבי בשנת 1957, כאשר סיפרתי לו על תכניתי לצאת מצה"ל לחופשת לימודים של שנתיים בטכניון בהדרכת נתן רוזן, תלמידו ושותפו של איינשטיין בכמה מעבודותיו החשובות. אבי סיפר לי אז שפגש את איינשטיין כשאיינשטיין התארח בבית דודנו מרדכי (מאכס) מושלי ואף ליווהו לאנייה שהפליג בה לאירופה. כך קם הסיפור לתחייה. במפגש מדעי שהשתתף בו הפיזיקאי י'זן סטאצ'ל, מנהיג חקר תולדות איינשטיין ותורותיו, סיפרתי לו את הסיפור, והוא ביקש שאמסור לארכיונו את העתק התצלום שבידי. הצעתי עסקת חלופין: אמסור את התצלום תמורת היומן שכתב איינשטיין בעת ביקורו בארץ בפברואר 1923. הצעתי נתקבלה. קיבלתי את העתק היומן ומצאתי בו את סיפור האירוח של בני הזוג איינשטיין בבית דודנו מרדכי (מאכס) מושלי. וזה עיקר הדברים:

הביקור התחיל כשהגיעו בני הזוג איינשטיין מיפן לפורט-סעיד ב-1 בפברואר 1923. צוות מקומי של שני אנשים - קנטור וגולדשטיין - המתין להם בפורט-סעיד לפי הוראה במברק מן הארץ. הצוות ליווה את האורחים ברכבת מפורט-סעיד לקנטרה, ושם הם צלחו